

УДК 342:35.077.1:008

Н. НОВИЦЬКА, Національний університет ДПС України**ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ ТА ЕЛЕКТРОННИЙ ЦИФРОВИЙ ПІДПИС
ЯК ЕЛЕМЕНТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ**

Анотація. В статті розглядаються питання застосування електронного документообігу та електронного цифрового підпису в електронній комерції як однієї з умов формування інформаційної культури суспільства.

Початок ХХІ століття відзначається стрімким розвитком комунікаційних та інформаційних систем, відбувається зміна способів виробництва, світогляду людей, міждержавних відносин, відносин у сфері економіки та торгівлі. Серед основних тенденцій формування інформатизації суспільства, що стосується практично всіх сфер життєдіяльності, включаючи економіку, державне управління, науку, мистецтво, слід відзначити стрімкий розвиток інформаційної мережі Інтернет. До сфери Інтернет поступово й органічно вливаються суспільні відносини пов'язані з торгівлею, рекламою, консультаційні послуги і т. ін. З кожним днем Інтернет все впевненіше входить у повсякденне життя людини та суспільства в цілому. Саме тому із розвитком мережі виникли нові можливості щодо більш оперативного спілкування, укладання різного виду угод. Інтернет виступає як гігантський посередник у торгівлі через який можна продати і купити безліч товарів та послуг. Ця нова територія для ведення бізнесу надає широкі можливості відображення реальної економіки держави у віртуальному всесвіті. Бурхливий розвиток електронної комерції відкриває нові перспективи для ведення бізнесу. Можна стверджувати, що саме Інтернет-комерція стане відправною точкою створення зовсім нових моделей ринкових відносин, абсолютно нових об'єднань партнерів і в підсумку – нової економіки. Дуже скоро Інтернет займе панівне місце в усіх сферах сучасного бізнесу, в якому працюють такі бізнес-моделі, які у реальному житті й уявити собі неможливо. З кожним днем він все активніше входить у ділове життя кожного, хто прагне процвітати і поліпшити економічну ситуацію в країні.

Говорячи про національний сектор бізнесу в Інтернеті, необхідно зазначити, що він неможливий без нормального функціонування економіки, без самої мережі. Саме на це був спрямований Указ Президента України “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні”[5]. Цим Указом на Кабінет Міністрів України покладається завдання створення правових, організаційних, технічних та інших умов для здійснення підприємницької діяльності з використанням мережі Інтернет. На віртуальний ринок щотижня виходять тисячі компаній, пропонуючи свої товари та послуги. Ними рухає прагнення одержати ринки збуту продукції, встановити зв'язок з новими групами клієнтів – із середніх і значних підприємницьких прошарків – і глобальна мережа Інтернет надає їм таку можливість.

Розвиток комп'ютерної мережі Інтернет приводить до виникнення нових правових явищ, що відбивають специфіку її діяльності. Одним з таких явищ є договори, укладені в електронно-цифровій формі. Наприклад, договір про надання Інтернет послуг (провайдерський договір), договір оренди дискового простору на комп'ютері провайдера (договір

хостингу), а також традиційний договір купівлі-продажу, що обслуговує електронну торгівлю й ін. Укладання договорів в електронно-цифровій формі починає здобувати масовий характер. Це пов'язано з дуже бурхливим розвитком мережі Інтернет і електронної комерції. На сьогодні, розгляд питання про форму угод, укладених в електронному вигляді, є дуже актуальним і становить великий інтерес для дослідження. Електронна форма договору представляє собою вираження волі усіх учасників угоди шляхом складання електронного документа, що віддзеркалює зміст цієї угоди.

В нашій статті ми розглядаємо актуальне питання – умови застосування електронного документообігу та електронного цифрового підпису.

Досліджуючи зарубіжну наукову літературу, необхідно відзначити наступних науковців, які займались проблемами становлення електронної комерції та її правовим забезпеченням в сучасних умовах: американських дослідників Д.Белла, О. Тофлера, крім того, в працях російських вчених – І.Мелюхіна, В.Ємеліна, І.Алексєєвої, І.Бачило, Н.Ващекіна, Т.Вороніної, В.Теріна та вітчизняних – М. Швеця, В. Цимбалюка, В.Брижка, Р. Калюжного.

30 січня 1997 року Резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй було прийнято розроблений Комісією ООН Типовий закон “Про електронну торгівлю” (так званий Типовий закон ЮНСІТРАЛ “Про електронну торгівлю”). Це був перший крок у галузі розвитку міжнародного права, що регулює сферу електронної торгівлі. Значений документ має рамковий, рекомендаційний характер. Його призначення, в першу чергу, для використання державами як основи при розробці національного законодавства. Цим міжнародним документом було закладено правові основи діяльності у сфері електронної торгівлі, дано визначення основних понять, таких як електронний документ, електронний документообіг, електронний підпис, автор електронного документу, інформаційна система. Крім того було визнано юридичну та доказову силу за документами виконаними в електронній формі та визначено вимоги, що висуваються до електронного підпису, як засобу підтвердження цілісності та достовірності електронного документу.

Продовженням роботи ООН у сфері електронної торгівлі стало прийняття Конвенції “Про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах”. Основним завданням Конвенції є прийняття єдиних та обов'язкових правил, що визначають порядок заключення електронних договорів та їх виконання. Прийняття цього документу дозволило перевести відносини у сфері міжнародної електронної торгівлі на значно вищий рівень розвитку, надало учасникам міжнародних відносин юридичні гарантії судового захисту їх прав. У Конвенції встановлено основні принципи, яким повинні відповідати держави при регулюванні відносин пов'язаних з електронною торгівлею. Це перш за все:

- необхідність приведення правових норм національних законодавчих систем країн учасниць у відповідність до норм Конвенції;
- встановлення принципу автономії волевиявлення сторін, тобто сторони вправі самостійно визначати спосіб підтвердження достовірності договору;
- декларування принципу “технологічної нейтралізації” правових норм, що визначають порядок визначення достовірності електронних документів;
- встановлюється режим найбільшого сприяння в країнах учасницях Конвенції стосовно всіх сторін електронного договору.

Конвенція встановлює юридичне визнання електронних документів, їх доказову силу, визначає порядок складання та умови дійсності електронних договорів.

Поряд з нормотворчою діяльністю ООН у формуванні міжнародного права в області електронної торгівлі активну участь приймає і Європейський Союз. У 1998 році було прийнято Пропозиції до Директиви Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу “По деяким аспектам електронної торгівлі на внутрішньому ринку”. Основним завданням даної Директиви визначено забезпечення умов належного функціонування міжнародної електронної комерції між державами-членами ЄС. Порівняно з Типовим законом ЮНСІТРАЛ вищезазначена Директива визначає правове регулювання широко загалу суспільних відносин у сфері електронної комерції. Крім загальних положень цей документ містить комплекс норм, що більш детально регулюють окремі аспекти електронної комерції. Так, зокрема, досить детально врегульовано механізм заключення електронних договорів, визначено вимоги яким вони повинні відповідати, встановлені правила щодо визначення моменту заключення контракту.

Поряд з міжнародним правом активно розвивається і національне законодавство. Цілий ряд країн вже прийняли закони, що регулюють діяльність в сфері електронної торгівлі та електронного документообігу. Зокрема, в Росії: “Об электронной цифровой подписи”, “О государственной политике Российской Федерации по развитию и использованию сети Интернет”, “Об электронной торговле”, “О предоставлении электронных финансовых услуг”, “Об электронных сделках” та ряд інших. В нашій країні також було досягнуто позитивних результатів. Насамперед мова йде про надання правового статусу електронним документам та електронному підпису, що на сьогодні в Україні вже зроблено. 22 травня 2003 року були прийняті два важливі Закони – “Про електронний цифровий підпис” та “Про електронні документи та електронний документообіг”, що набули чинності 1 січня 2004 року.

Закон України “Про електронні документи та електронний документообіг” встановлює основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів. Дія цього Закону поширюється на відносини, що виникають у процесі створення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, оброблення, використання та знищення електронних документів.

Відносини, пов'язані з електронним документообігом та використанням електронних документів, регулюються Конституцією України, Цивільним кодексом України, законами України “Про інформацію”, “Про захист інформації в автоматизованих системах”, “Про державну таємницю”, “Про зв'язок”, “Про обов'язковий примірник документів”, “Про Національний архівний фонд та архівні установи”, цим Законом, а також іншими нормативно-правовими актами. Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади в межах повноважень, визначених законом, реалізують державну політику електронного документообігу.

Державне регулювання у сфері електронного документообігу спрямовано на:

- реалізацію єдиної державної політики електронного документообігу;
- забезпечення прав і законних інтересів суб'єктів електронного документообігу;
- нормативно-правове забезпечення технології оброблення, створення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів.

У Законі України “Про електронні документи та електронний документообіг” дано визначення електронного документа. Це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа.

Склад та порядок розміщення обов'язкових реквізитів електронних документів визначається законодавством. Електронний підпис є обов'язковим реквізитом електронного документа, який використовується для ідентифікації автора та/або підписувача електрон-

ного документа іншими суб'єктами електронного документообігу. Накладанням електронного підпису завершується створення електронного документа. У разі надсилання електронного документа кільком адресатам або його зберігання на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа.

Якщо автором створюються ідентичні за документованою інформацією та реквізитами електронний документ та документ на папері, кожен з документів є оригіналом і має однакову юридичну силу. Юридична сила електронного документа не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму. Копія такого документа засвідчується у порядку встановленому законом. Копією документа на папері для електронного документа є візуальне подання електронного документа на папері, яке засвідчене в порядку, встановленому законодавством.

Оригінал електронного документа повинен давати змогу довести його цілісність та справжність у порядку, визначеному законодавством; у визначених законодавством випадках може бути пред'явлений у візуальній формі відображення, в тому числі у паперовій копії.

Електронний документ не може бути застосовано як оригінал:

- 1) свідцтва про право на спадщину;
- 2) документа, який відповідно до законодавства може бути створений лише в одному оригінальному примірнику, крім випадків існування централізованого сховища оригіналів електронних документів;
- 3) в інших випадках, передбачених законом.

Відправлення та передавання електронних документів здійснюються автором або посередником в електронній формі за допомогою засобів інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем або шляхом відправлення електронних носіїв, на яких записано цей документ.

Сукупність процесів створення, оброблення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності та у разі необхідності з підтвердженням факту одержання таких документів називається електронним документообігом (обігом електронних документів).

У Законі України “Про електронні документи та електронний документообіг” чітко визначені умови одержання електронного документа, перевірки його цілісності, зберігання та архіви електронних документів.

Необхідно відмітити, що при зберіганні електронних документів обов'язкове додержання таких вимог:

1. Інформація, що міститься в електронних документах, має бути доступною для її подальшого використання.
2. Має бути забезпечена можливість відновлення електронного документа у тому форматі, в якому він був створений, відправлений або одержаний.
3. У разі наявності має зберігатися інформація, яка дає змогу встановити походження та призначення електронного документа, а також дату і час його відправлення чи одержання.

Крім вищезазначеного Закон України “Про електронні документи та електронний документообіг” містить статті якими регламентуються: права та обов'язки суб'єктів електронного документообігу, вирішення спорів між суб'єктами електронного документообігу,

відповідальність за порушення законодавства про електронні документи та електронний документообіг.

Як вже зазначалося вище, створення електронного документа завершується електронним підписом.

У червні 2003 року був прийнятий Закон України “Про електронний цифровий підпис” [1], де електронний підпис – це дані в електронній формі, що додаються чи логічно сполучені з електронним документом і слугують для ідентифікації.

Необхідно зазначити що, з метою правового визнання електронного підпису в 1999 році Європейським Парламентом і Радою було прийнято Директиву 1999/93/ЄС від 13.12.1999 р. В цьому документі дане широке та відкрите поняття електронного підпису, а в статті 5 Директиви однозначно визначається що, у разі використання електронного підпису без атрибутів сертифікації не втрачається його правове значення [3].

У Законі України “Про електронний цифровий підпис” чітко регламентується використання цифрового електронного підпису в рамках спеціально створеної, жорстко регламентованої, державної обов’язкової системи сертифікації. У ст. 4 Закону юридичним еквівалентом власноручного підпису визнається цифровий підпис, який відповідає двом основним вимогам: по-перше, цифрові електронні підписи повинні бути зроблені і, відповідно, перевірені за допомогою надійних засобів цифрового підпису; по-друге, цифровий електронний підпис має бути перевірений за допомогою посиленого сертифіката ключа. Разом з тим у Законі “Про електронні документи та електронний документообіг” вказується, що програмно-технічні засоби, засоби для захисту інформації та засоби електронного та цифрового підпису мають бути сертифіковані або мати експертний висновок, відповідно до встановленого повноважним державним органом порядку.

Цивільний кодекс України містить норми, що згадують про застосування електронно-цифрового підпису при здійсненні угод. У статті 198 ЦК України визначено, що використання при здійсненні угод факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного або іншого копіювання, електронно-цифрового підпису або іншого аналога власноручного підпису допускається у випадках і в порядку, передбачених законом, іншими правовими актами або угодою сторін. Однак тут дотримана визначена обережність: використання цього способу визнається припустимим, якщо в законі, іншому правовому акті або угоді сторін буде встановлена сама можливість подібних підписів і визначений їхній порядок. Порушення хоча б однієї з цих вимог може служити достатньою підставою для заперечування договору [4]. Електронно-цифровий підпис є лише елементом електронно-цифрової форми договору.

У зв’язку з викладеним і об’єктивним існуванням угод, укладених в електронному вигляді, виникає безліч не вирішених теоретичних і прикладних правових питань, пов’язаних з цими договорами. Мабуть, договори, укладені в електронно-цифровій формі, варто відносити до розряду письмових угод. Тут слово “письмові” варто розуміти як інформацію, викладену за допомогою букв, але її носієм виступає не традиційно застосовуваний папір, а інший, специфічний, комплексний об’єкт. Електронно-цифрова форма є видом письмової угоди, відповідає всім її ознакам з урахуванням специфіки мережі Інтернет.

Таким чином, електронно-цифрова форма договору представляє вираження волі учасників угоди шляхом складання електронного документа, що відбиває зміст угоди і скріпленого електронно-цифровими підписами осіб, котрі укладають угоду.

Виходячи з викладеного вище можна стверджувати що, для активного впровадження електронного документообігу необхідно:

- максимально гармонізувати вітчизняне законодавство про електронний документообіг з міжнародним, зокрема з європейським;
- законодавчо закріпити юридичну самостійність електронного документа;
- електронному цифровому підпису надати статусу специфічного реквізиту електронного документа.
- надати право бізнесовим структурам, фізичним особам в процесі документованих взаємовідносин вільно, за взаємною домовленістю, вибрати будь-яку систему реалізації електронного підпису, у тому числі, при певному ступені довіри, і державний, тобто цифровий, електронний підпис, так як Закон України “Про електронний цифровий підпис” не може бути застосований до відкритих мереж електронного бізнесу (наприклад, електронна комерція).

Розвиток та широке впровадження в життя таких елементів сьогодення як електронний підпис та електронний документообіг є обов’язковим елементом формування інформаційної культури суспільства. Необхідно усвідомити, що електронний підпис та електронний документ є, за своєю суттю рівнозначними із своїми паперовими носіями.

Використана література

1. Закон України “Про електронний цифровий підпис” від 22.05.2003р. № 852-ІУ.
2. Закон України “Про електронні документи та електронний документообіг” від 22.05.2003 р. № 851-ІУ.
3. Directive 1999/93/EC of the European Parliament and of the Council of 13 December 1999 on a Community Framework for Electronic Signatures (Electronic Signatures Directive) // Official Journal of the European Communities L013, 19.01.00, p. 12. [//www.europa.eu.int.comm.dg15.en.media.sign.elecsignen.pdf](http://www.europa.eu.int.comm.dg15.en.media.sign.elecsignen.pdf).
4. Цивільний кодекс: Коментар; За заг. ред. Є.О. Харитонова, О.М. Калітенко. – Одеса: Юридична література, 2004. – 1112 с.
5. Указ Президента України “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні” від 31.07.2000 р. № 928/2000.

~~~~~ * * * ~~~~~